

Mieczysław Gajos

F

Fonetyka i ortografia dźwięku języka francuskiego

Od teorii językoznawczych
do praktyki
glottodydaktycznej

JĘZYKOZNAWSTWO

FONETYKA

Fonetyka i ortografia dźwięku języka francuskiego

Od teorii językoznawczych
do praktyki
glottodydaktycznej

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Mieczysław Gajos

Fonetyka i ortografia dźwięku języka francuskiego

Od teorii językoznawczych
do praktyki
glottodydaktycznej

Mieczysław Gajos – Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny
Zakład Językoznawstwa Stosowanego i Dydaktyki Języków Romańskich
90-236 Łódź, ul. Pomorska nr 171/173

RECENZENT

Katarzyna Karpińska-Szaj

REDAKTOR INICJUJĄCY

Witold Szczęsny

SKŁAD I ŁAMANIE

Munda – Maciej Torz

KOREKTA TECHNICZNA

Leonora Gralka

PROJEKT OKŁADKI

Katarzyna Turkowska

Zdjęcie wykorzystane na okładce: © Depositphotos.com/click60

© Copyright by Mieczysław Gajos, Łódź 2020

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2020

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I. W.09451.19.0.M

Ark. wyd. 8,5; ark. druk. 14,25

ISBN 978-83-8142-694-7

e-ISBN 978-83-8142-695-4

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
90-131 Łódź, ul. Lindleya 8
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. (42) 665 58 63

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
1. Językoznawcze podstawy fonetyki języka francuskiego	11
1.1. Podsystem wokaliczny	13
1.2. Podsystem konsonantyczny	16
1.3. Podsystem półspółgłosek	20
1.4. Wybrane problemy i zjawiska fonetyczne	20
1.4.1. Elizja	20
1.4.2. Struktura sylabiczna	21
1.4.3. Płynne łączenie samogłoskowe i spółgłoskowe	24
1.4.4. Łączenie międzywyrazowe	25
1.4.5. Francuskie R	32
1.4.6. H nieme i h przydechowe	33
1.4.7. Wymowa francuskich liczebników	35
1.4.8. Wymowa nazw własnych i wyrazów obcego pochodzenia ..	40
1.5. Elementy prozodyczne	42
1.5.1. Akcent	42
1.5.2. Intonacja	43
1.5.3. Rytm	45
Wnioski	46
2. Programowanie kursu fonetyki języka obcego	49
2.1. Cele kursu fonetyki języka obcego	49
2.2. Progresja w programie kursu fonetyki	51
2.3. Dobór treści nauczania w zakresie fonetyki języka francuskiego ..	52
Podsumowanie	65
3. Trudności i niepowodzenia w nauce fonetyki języka obcego	67
3.1. Błędy w obrębie francuskiego wokalizmu	68
3.2. Błędy w obrębie francuskiego konsonantyzmu	71
3.3. Błędy w obrębie francuskich półspółgłosek	73
3.4. Błędy w obrębie elementów prozodycznych	73
Wnioski	75

4. Podstawy fonetyki korektywnej	77
4.1. Procedura analizy fizjologicznej głosek	81
4.1.1. Samogłoski przednie	85
4.1.2. Samogłoski tylne	90
4.1.3. Samogłoski nosowe	91
4.1.4. Półspółgłoska [ɥ]	93
4.1.5. Spółgłoska [ʀ]	93
4.2. Procedura werbo-tonalna	94
4.3. Procedura tzw. par minimalnych	97
4.4. Procedura słuchowo-imitacyjna	98
4.5. Procedura porównawcza	99
4.6. Procedura skojarzeniowo-ruchowa	100
Podsumowanie	102
5. Typologia ćwiczeń fonetycznych	103
5.1. Metodologia opracowywania ćwiczeń fonacyjnych i fonetycznych	103
5.2. Ćwiczenia fonacyjne	106
5.3. Ćwiczenia kształtujące słuch fonematyczny	113
5.4. Ćwiczenia artykulacyjne	125
6. Od fonemu do grafemu – podstawy ortografii francuskiej	155
6.1. Czym jest kompetencja ortograficzna?	156
6.2. Język mówiony a język pisany	157
6.2.1. Pojęcie grafemu	159
6.2.2. Struktura i natura grafemów w języku francuskim	160
6.2.3. System fonogramiczny współczesnego języka francuskiego	166
6.2.3.1. Fonogramy samogłoskowe	169
6.2.3.2. Fonogramy półsamogłoskowe	183
6.2.3.3. Fonogramy spółgłoskowe	186
6.3. Graficzne kodowanie komunikatów w komunikacji wirtualnej ..	202
7. Dydaktyka ortografii na lekcjach języka obcego	205
7.1. Cele nauczania ortografii	205
7.2. Programowanie kursu ortografii	207
7.3. Metodologia i typologia ćwiczeń ortograficznych	212
7.3.1. Ćwiczenia konfrontacyjne	213
7.3.2. Ćwiczenia identyfikacyjne	215
7.3.3. Ćwiczenia klasyfikacyjne	219
Zakończenie	223
Bibliografia	225

WSTĘP

Istnieje powszechne przekonanie wśród osób uczących się języków obcych, nierzadko także wśród nauczycieli i lektorów, że to znajomość słownictwa jest najważniejsza w procesie nauczania i uczenia się języka, bowiem od ilości przyswojonych słów zależy skuteczność realizacji procesu komunikowania się. Nie negując potrzeby uczenia się leksyki, warto pamiętać, że język to system, który funkcjonuje jako całość ze wszystkimi swoimi podsystemami. Jeśli nawet chcielibyśmy przyjąć, że słownictwo jest najważniejsze w nauce języka, to musimy sobie od razu odpowiedzieć na pytanie czym jest słowo i co składa się na jego znajomość. Odpowiedź wydaje się banalnie prosta i obnaża konieczność równego traktowania wszystkich komponentów tworzących wyraz.

Słowo to nie tylko komponent semantyczny, (znaczenie lub znaczenia), ale także zewnętrzna szata wyrazu czyli jego forma foniczna i graficzna. I to właśnie poprawna percepcja i artykulacja słowa stanowią o skuteczności porozumiewania się w paśmie języka mówionego, tak samo jak znajomość reguł przejścia od fonemu do grafemu i od grafemu do fonemu zapewnia efektywne posługiwanie się językiem w piśmie. Warto zatem zwracać uwagę nie tylko na poprawność i skuteczność komunikacyjną wypowiedzi, ale również na ich poprawność językową. Kształcenie i rozwijanie kompetencji lingwistycznej, na którą składają się: kompetencja fonologiczna, ortoepiczna, ortograficzna, leksykalna, gramatyczna oraz kompetencja semantyczna, zapewni uczącym się języka budowanie wypowiedzi poprawnych pod względem językowym co ma również bezpośrednie przełożenie na skuteczność porozumiewania się.

We współczesnej dydaktyce językowej, zdominowanej przez podejścia komunikacyjne i zadaniowe, które kładą nacisk na opanowanie przez ucznia kompetencji sprawnego i skutecznego porozumiewania się, nabywanie wiedzy o języku i doskonalenie znajomości poszczególnych podsystemów języka schodzi na plan dalszy. Utrwaliło się przekonanie, że najważniejszym celem nauki języka jest umiejętność radzenia sobie w różnych sytuacjach życia codziennego do czego wystarczają proste środki językowe wzbogacone całą gamą środków pozawerbalnych. Posługiwanie się podstawową leksyką oraz podstawowymi strukturami morfosyntaktycznymi nie zawsze jednak pozwala na osiągnięcie wybranych celów komunikacyjnych. Oczywiście zawsze można posługiwać się bezkolicznikami oraz podstawowymi formami leksyki zaczerpniętymi ze słownika, ale w procesie glottodydaktycznym chyba nie o taki poziom znajomości języka nam chodzi.

Na każdym poziomie nauczania, kurs języka powinien umożliwić uczniom i słuchaczom poznanie i utrwalenie różnorodnych środków językowych, które pozwolą im na efektywne rozumienie wypowiedzi ustnych i pisemnych oraz na tworzenie własnych wypowiedzi w mowie i w piśmie, poprawnych pod względem fonetycznym, ortograficznym, leksykalnym i morfosyntaktycznym. To poprawność językowa decyduje w znacznym stopniu o skuteczności wypowiedzi w kontekście komunikacyjnym. Wypowiedzenia zniekształcone pod względem fonetycznym, zapisane bez zastosowania odpowiednich reguł i zasad pisowni powodują poważne zaburzenia w procesie komunikacji. Również niepoprawne użycie słownictwa i struktur gramatycznych powoduje zakłócenia w przepływie informacji pomiędzy interlokutorami i sprawia, że komunikaty stają się niezrozumiałe.

Nie negując potrzeby rozwijania kompetencji komunikacyjnej w procesie nauczania/uczenia się języka obcego, chcielibyśmy zwrócić uwagę na konieczność położenia większego nacisku na rozwijanie i doskonalenie kompetencji lingwistycznej przyszłych użytkowników języków obcych. Przygotowanie uczniów oraz słuchaczy do skutecznego porozumiewania się w języku zmusza zatem do zwrócenia większej uwagi w procesie glottodydaktycznym na opanowanie fonetyki, ortografii, słownictwa i morfoskładni.

Optymalne przyswojenie sobie poszczególnych podsystemów języka wymaga odpowiedniego doboru metod i technik prezentacji materiału, a także zastosowania w nauczaniu/uczeniu się różnorodnych ćwiczeń pozwalających na utrwalanie, zapamiętywanie i swobodne użycie poznanych środków językowych. Wykorzystywanie bogatej, urozmaiconej gamy ćwiczeń w odniesieniu do wszystkich podsystemów języka powinno przyczynić się do pełniejszego, bogatszego poznania języka, zapewniającego efektywną komunikację, wolną od rażących błędów fonetycznych, ortograficznych, czy leksykalno-gramatycznych. Będąc zwolennikiem nie tylko podejścia komunikacyjnego w glottodydaktyce, ale także podejścia kognitywnego, jestem przekonany, że świadoma refleksja nad funkcjonowaniem języka obcego pozwoli zrozumieć uczniom, że język będący narzędziem komunikacji tworzą ściśle ze sobą powiązane podsystemy, których znajomość jest niezbędną w procesie komunikacji ustnej i pisemnej.

Niniejsza praca została w całości poświęcona praktycznemu opanowywaniu systemu fonicznego języka obcego oraz systemu ortograficznego¹.

Jako romanista, specjalizujący się w dydaktyce języka francuskiego jako obcego, swoje rozważania teoretyczne i propozycje ćwiczeń prezentowane w po-

¹ Książka odwołuje się do treści prezentowanych w moich wcześniejszych publikacjach, (Gajos, 1999; 2010). Omawiana problematyka została tutaj zaktualizowana i poszerzona o nowe zagadnienia, które dają pełniejszy i aktualny obraz wiedzy na temat fonetyki i ortografii francuskiej zarówno w ujęciu językoznawczym, jak i glottodydaktycznym.

szczególnych rozdziałach tej książki ograniczam do języka francuskiego. Niemniej, nauczyciele i przyszli nauczyciele pozostałych języków obcych będą mogli być może znaleźć w moim opracowaniu pomysły ćwiczeń i rozwiązań metodycznych możliwych do wykorzystania w ich praktyce glottodydaktycznej.

Chciałbym przede wszystkim zwrócić uwagę na praktyczny charakter tej książki, której celem jest dostarczenie nauczycielom romanistom pewnego rodzaju kompendium z zakresu metodyki fonetyki korektywnej oraz metodologii opracowywania ćwiczeń fonetycznych i ortograficznych. Zastrzegam jednak, że książka ta nie jest ani podręcznikiem, ani zeszytem ćwiczeń do nauczania wymowy głosek czy nauczania prozodii języka francuskiego jako obcego. Nie jest to także podręcznik do nauczania zawilości francuskiej ortografii.

Książka zawiera kanwę i schematy ćwiczeń fonetycznych i ortograficznych, na podstawie których nauczyciele mogą konstruować swoje własne ćwiczenia w zależności od potrzeb uczniów, realizowanych celów, poziomu językowego słuchaczy, stosowanego podręcznika i innych materiałów dydaktycznych, a także form ewaluacji i certyfikacji. Oprócz charakteru czysto pragmatycznego, monografia ma również charakter teoretyczny. Zamieszczono w niej bowiem analizę najważniejszych zagadnień z zakresu współczesnej fonetyki i ortografii języka francuskiego, wskazując na ewolucyjny charakter podsystemu fonetycznego oraz ortograficznego współczesnej francuszczyzny. Monografia zawiera także teoretyczne podstawy programowania kursu fonetyki oraz ortografii, krytyczny przegląd różnych teoretycznych koncepcji procedur korekcyjnych, a także metodologię generowania ćwiczeń fonetycznych i ortograficznych oraz ich typologię porównawczą.

Prezentowane w tej pracy typy ćwiczeń językowych zostały po części eksceperowane z opracowań teoretycznych i praktycznych poświęconych nauczaniu poprawnej wymowy i pisowni w języku francuskim. Staralem się jednak zamieścić jak najwięcej oryginalnych materiałów autorskich wykorzystywanych przeze mnie w mojej praktyce zawodowej: nauczyciela akademickiego, ale także autora podręczników.

Przyjęty cel i koncepcja książki wyznaczają jej strukturę. Całość została podzielona na rozdziały odpowiadające teoretycznym i praktycznym aspektom nauczania i uczenia się fonetyki oraz ortografii języka obcego. Zaproponowano opis fonetyki i ortografii francuskiej w perspektywie językoznawczej i glottodydaktycznej. Krótkie, językoznawcze wprowadzenie teoretyczne znajdujące się w rozdziałach pierwszym i szóstym prezentuje aktualny stan wiedzy na temat systemu fonicznego i ortograficznego języka francuskiego. Pozostałe rozdziały zawierają przegląd wybranych zagadnień dotyczących przyswajania poprawnej wymowy i pisowni w języku obcym dokonany z punktu widzenia glottodydaktycznego. Uwzględniono w nim między innymi: trudności w uczeniu się fonetyki oraz ortografii języka francuskiego przez Polaków i najczęściej popełniane błędy przez polskiego ucznia. Monografia zawiera także podstawy programowania

kursu fonetyki i ortografii. Szczególne miejsce zajmuje w niej metodologia opracowywania różnych typów ćwiczeń fonetycznych i ortograficznych przydatnych w kształceniu słuchu fonematycznego ucznia, jego umiejętności artykulacyjnych oraz w kształceniu kompetencji ortograficznej w języku obcym. Dla lepszego zilustrowania każdego typu prezentowanych ćwiczeń, zaproponowano ich egzemplifikację konkretnymi materiałami praktycznymi.

1. JĘZYKOZNAWCZE PODSTAWY FONETYKI JĘZYKA FRANCUSKIEGO

Poszczególne elementy języka tworzą hierarchicznie uporządkowaną całość, nazywaną przez językoznawców strukturalistów systemem. Teoria o systemowym charakterze języka pojawiła się między innymi w pracach dwóch wybitnych językoznawców przełomu XIX i XX wieku: Jana Baudouina de Courtenaya – pierwszego polskiego językoznawcy o renomie międzynarodowej oraz Ferdinanda de Saussure’a wybitnego lingwisty szwajcarskiego. Prace obu naukowców przyczyniły się w istotny sposób nie tylko do rozwoju współczesnej myśli lingwistycznej, ale także zmieniły pojmowanie istoty języka i co za tym idzie, wpłynęły w dużej mierze na metodykę nauczania języków obcych.

Tak więc język, którym posługujemy się w codziennej komunikacji to system znaków i reguł tworzących zbiory cząstkowe języka nazywane potocznie podsystemami. W ujęciu językoznawstwa strukturalistycznego język jest kodem, a stosunek poszczególnych podsystemów tego kodu jest ściśle uporządkowany względem siebie. Zwykło się porównywać ogólny system języka do kilkuwarstwowego tortu. Jego solidną podstawę stanowią fonemy: najmniejsze, niepodzielne twory języka posiadające cechy dystynktywne. Tworzą one system foniczny języka, w obrębie którego wyróżnia się dwa podsystemy: fonetyczny i fonologiczny.

Fonetyka bada akustyczno-fizjologiczną wartość dźwięków mowy. Dostarcza glottodydaktykom opisu głosek z punktu widzenia ich percepcji i artykulacji dokonywanych przez interlokutorów. W praktyce glottodydaktycznej przekłada się to na realizację dwóch podstawowych celów nauczania w obrębie podsystemu fonetycznego: kształcenia słuchu fonematycznego ucznia i kształcenia umiejętności poprawnej wymowy głosek danego języka obcego.

Fonologia natomiast bada dźwięki mowy w kontekście pełnionych przez nie funkcji dystynktywnych w systemie języka. Znajomość podstaw podsystemu fonologicznego języka, uwrażliwienie ucznia na cechy dystynktywne fonemów języka obcego może zapobiegać powstawaniu błędów o charakterze interferencyjnym, polegających na zastępowaniu cech dystynktywnych fonemów obcojęzycznych przez te, które należą do języka ojczystego ucznia.

Zanim przejdziemy do rozważań na temat nauczania fonetyki na lekcjach języka obcego, przyjrzymy się francuskiemu systemowi fonetycznemu od strony językoznawczej. Takie podejście pozwoli nam na ogólny opis aktualnego stanu fonetyki francuskiej, który będzie punktem wyjścia do zdiagnozowania trudności napotykanych przez polskiego ucznia w przyswajaniu wymowy francuskiej oraz

do opracowania programu nauczania języka w zakresie wymowy, rytmu, akcentu, intonacji i zjawisk fonicznych zachodzących wewnątrz pojedynczej grupy rytmicznej czy wewnątrz zdania.

W ogólnie dostępnych pracach poświęconych fonetyce artykulacyjnej języka francuskiego, autorzy zwracają uwagę na fizjologiczno-akustyczną realizację dźwięków dokonując ich opisu typologicznego ze względu na miejsce artykulacji, udział poszczególnych narządów mowy w trakcie emisji głosek ze szczególnym uwzględnieniem systemu rezonatorów: jamy ustnej, nosowej i gardłowej, a także artykulatorów ruchomych: warg, języka, podniebienia miękkiego z języczkiem oraz artykulatorów stałych, czyli: podniebienia twardego, zębów oraz dziąseł².

Najprostsza typologia głosek obejmuje dwie podstawowe grupy: samogłoski oraz spółgłoski. Samogłoski są traktowane jako elementy zgłoskotwórcze czyli takie, które mogą samodzielnie tworzyć sylabę, bądź też ją współtworzyć jako tzw. element konieczny: [a-mi], [a-mi-kal], [a-mi-tje] itd.

Z punktu widzenia akustycznego, wszystkie samogłoski są tonami, emitowanymi w wyniku równomiernego przepływu i wibracji powietrza.

W odróżnieniu od samogłosek, spółgłoski nie mogą samodzielnie, bez wsparcia elementu wokalicznego tworzyć sylaby. Spółgłoski są pozbawione charakteru tonalnego, a ich artykulacja następuje w wyniku odpowiedniego ułożenia i kontaktu narządów artykulacyjnych. Spółgłoski są zatem głoskami szmerowymi (franc. *bruits*). Bogactwo systemu konsonantycznego w języku francuskim, zdefiniowane w znacznym stopniu sposobem artykulacji spółgłosek, przedstawimy w rozdziale 1.2.

Dokonując ogólnej charakterystyki głosek francuskich, warto jeszcze wspomnieć o głoskach łączących w sobie cechy artykulacyjne właściwe dla samogłosek i spółgłosek. Są to tzw. półsamogłoski lub półspółgłoski, które zaprezentujemy również w jednym z dalszych rozdziałów (patrz rozdz. 1.3).

Opis podsystemów języka: wokalicznego, konsonantycznego i półkonsonantycznego, chcielibyśmy poprzedzić kilkoma danymi o charakterze ilościowym. Język francuski w swojej warstwie fonicznej, w wersji standardowej, dysponuje 36 głoskami i w porównaniu z innymi językami można go uznać za średnio bogaty³. Stosunkowo duża liczba głosek o charakterze wokalicznym sprawia, że język francuski jest zaliczany do języków rozbudowanych pod względem samogłoskowym. W klasycznym opisie przyjmuje się aż 16 elementów wokalicznych co stanowi prawie 50% wszystkich dźwięków. Ze względu na obserwowane zmiany w sposobie artykulacji samogłosek przez rodzimych użytkowników języka, w wielu współczesnych opracowaniach językoznawczych podaje się liczbę

² Wykaz prac poświęconych temu zagadnieniu znajduje się w bibliografii.

³ Porównanie typologiczne pomiędzy różnymi systemami językowymi, patrz: (Milewski Tadeusz, 1976).

13 głosek wokalicznych, co też wcale nie jest mało w porównaniu z polskim systemem samogłoskowym. Rozbudowany wokalizm francuski, duża różnorodność samogłosek, często nieobecnych w polskim systemie językowym, powoduje występowanie różnych trudności w ich percepcji i artykulacji, o których piszemy w części poświęconej glottodydaktycznym aspektom przyswajania systemu fonicznego współczesnej francuszczyzny.

Po tych ogólnych rozważaniach na temat systemu fonicznego języka francuskiego, proponujemy bardziej szczegółową klasyfikację i opis samogłosek, spółgłosek i półsamogłosek francuskich.

1.1. Podsystem wokaliczny

Tak jak stwierdziliśmy powyżej, w klasycznym ujęciu wokalizmu francuskiego, wyróżnia się 16 elementów samogłoskowych, które można w praktyce sprowadzić do 13 głosek. Biorąc pod uwagę fakt, że niektóre materiały do nauczania języka francuskiego jako obcego prezentują pełną gamę francuskich samogłosek i nie uwzględniają uproszczeń zachodzących w wymowie niektórych głosek przez rodzimych użytkowników języka, prezentujemy poniżej pełen wykaz samogłosek ustnych i nosowych, wykorzystując do tego znaki międzynarodowego alfabetu fonetycznego.

Samogłoski ustne

[a] a przednie	(a antérieur)
[ɑ] a tylne	(a postérieur)
[e] e ścieśnione	(e fermé)
[ɛ] e otwarte	(e ouvert)
[ə] e niestałe	(e instable)
[œ] eu otwarte	(eu ouvert)
[ø] eu ścieśnione	(eu fermé)
[i] i	(i)
[ɔ] o otwarte	(o ouvert)
[o] o ścieśnione	(o fermé)
[y] ü	(u)
[u] u	(ou)

Samogłoski nosowe

[ã] a nosowe	(a nasal)
[ɔ̃] o nosowe	(o nasal)
[ɛ̃] e nosowe	(e nasal)
[œ̃] eu nosowe	(eu nasal)

We współczesnej francuszczyźnie mówionej, zacierają się różnice artykulacyjne pomiędzy *a* przednim i *a* tylnym. Niezależnie od środowiska społeczno-zawodowego, poziomu wykształcenia czy wieku, w wielu regionach Francji, w tym także w okręgu paryskim, obserwuje się tendencję do wymawiania raczej *a* przedniego. W wyrazach takich jak: *bas/bat*, *mâle/mal*, *pâte/patte*, *tâche/tache*, w których przednia i tylna artykulacja *a* pełniła kiedyś funkcję dystynktywną, słychać dzisiaj już tylko [a].

Obecnie, Francuzi nie rozróżniają także w wymowie dwóch samogłosek nosowych: [ɛ̃] i [œ̃] i sprowadzają ich artykulację do e nosowego. Tak więc wyrazy: *un/hein*, *brun/brin* są współcześnie realizowane przez rodzimych użytkowników języka jako: [ɛ̃] i [brɛ̃]⁴

Neutralizacja artykulacji samogłosek otwartych i ścieśnionych może także dotyczyć [ɔ], [o], [œ], [ø]. Zacieranie się różnic w wymowie powyższych samogłosek jest jednak zjawiskiem rzadszym i bywa w znacznym stopniu uzależnione od pozycji w sylabie lub otoczenia konsonantycznego. Również opozycja *e* ścieśnionego do otwartego wydaje się mniej wyczuwalna we współczesnej francuszczyźnie, chociażby w takich wyrazach jak: *j'ai/j'aie*, *j'irai/j'irais*, *gai/guet*, które są dzisiaj wymawiane z tendencją do *e* otwartego: [ʒɛ], [ʒiʁɛ], [gɛ].

Bardzo problematyczna jest realizacja foniczna *e* niestałego, które w zasadzie nigdy nie występuje w sylabie akcentowanej. Jego foniczna opozycja do *eu* otwartego bądź ścieśnionego jest praktycznie niewyczuwalna, zważywszy na fakt, że większość Francuzów wymawia ją jak [œ], a czasami jak [ø]. Można także zauważyć, że w pewnych sytuacjach, opuszczanie lub pozostawianie *e* niestałego nie ma większego wpływu na efektywność procesu komunikacji.

[ilɛpti] : [ilɛpɔti] = *il est petit*

[lasəmen] : [lasɛn] = *la semaine*

Bywają jednak sytuacje, w których taka dowolność jest niedopuszczalna ze względu na wysokie ryzyko zaburzenia procesu komunikacji. Na przykład, *dehors!* i *dors!* muszą być realizowane fonicznie [dɔɔːʀ] i [dɔːʀ].

Jak wynika z tego pobieżnego przeglądu, neutralizacja wymowy samogłosek dotyczy przede wszystkim tych elementów wokalicznych, które charakteryzują się podwójnym brzmieniem: tylnym/przednim, otwartym/ścieśnionym. Uproszczony system wokaliczny funkcjonujący we współczesnej francuszczyźnie mówionej możemy zilustrować następującym schematem.

⁴ W naszej pracy, we wszystkich podawanych przykładach, stosować będziemy zapis zgodny z transkrypcją standardową: tak więc, chociaż w wymowie słyszymy obecnie jedno *e* nosowe, to w transkrypcji używamy [ɛ̃] [œ̃].

[i]	[y]	[u]
[e]	[ø]	[o]
[ɛ/ẽ]	[œ](ə)	[ɔ/ɔ̃]
	[a/ã]	

Schemat współczesnego systemu samogłoskowego w języku francuskim

Na najwyższym poziomie znajdują się samogłoski jednobrzmieniowe, proste: [i], [y], [u], których wymowa nie zależy w żadnym stopniu ani od pozycji w sylabie, ani od pozycji w grupie rytmicznej.

Il lit dans sont lit. [illi dāsõli]

Luc, tu fumes ? [lyk tyfym]

Oublie tout ! [ublitu]

Na niższych poziomach znajdują się samogłoski ustne wielobrzmieniowe, złożone, wraz z ich odpowiednikami nosowymi [e], [ɛ], [ẽ], [ø], [œ], [o], [ɔ], [ɔ̃], [a], [ã]. Sposób realizacji elementów wokalicznych wielobrzmieniowych zależy w dużym stopniu od miejsca jakie zajmuje dana głoska w wyrazie, bądź grupie rytmicznej, a także od rodzaju sylaby w jakiej występuje. W sylabie zamkniętej, akcentowanej bądź nie, mamy najczęściej wariant samogłoski otwartej, natomiast w sylabie otwartej, zarówno akcentowanej jak i nieakcentowanej, dominuje wymowa ściętniona. Znajomość powyższych zasad może być bardzo przydatna nie tylko w poprawnym rozróżnianiu i wymawianiu samogłosek francuskich, ale także w trakcie poznawania reguł przejścia od języka mówionego do języka pisanego.

Innym zjawiskiem, o którym należy wspomnieć omawiając zmiany zachodzące w wymowie francuskich samogłosek jest ich długość artykulacyjna. Generalnie, samogłoski nieakcentowane są krótkie, natomiast samogłoski akcentowane posiadają wydłużoną wartość artykulacyjną. Respektowane dawniej w wymowie wydłużanie samogłosek ze względu na funkcję dystynktywną, w potocznej francuszczyźnie mówionej praktycznie już zanikło.

<i>âne : Anne</i>	[an]
<i>bêlé : belle</i>	[bɛl]
<i>bête : bette</i>	[bɛt]
<i>fête : faites</i>	[fɛt]
<i>maitre : mettre</i>	[mɛtʀ]
<i>tête : tette</i>	[tɛt]

Utrzymuje się natomiast zjawisko wydłużonej artykulacji samogłosek akcentowanych [o], [ø] oraz wszystkich nosówek, o ile występuje po nich wymawiany element konsonantyczny: spółgłoska lub grupa spółgłoskowa.

La Saône [laso:n]
une meute [ynmø:t]
un feutre [œfø:ʀ]
il pense [il pɑ:s]
elle tombe [ɛltõ:b]
un timbre [œtẽ:br]

Wydłużenie artykulacyjne obejmuje także pozostałe samogłoski w pozycji akcentowanej jeżeli występuje po nich jedna z następujących spółgłosek: [ʀ], [v], [z], [ʒ] lub grupa spółgłoskowa [v].

je dors [ʒdo:ʀ]
une louve [ynlu:v]
douze [du:z]
il neige [ilnɛ:ʒ]
il est ivre [ilɛi:vʀ]

Biorąc pod uwagę różnice ilościowe i jakościowe występujące w obrębie wokalizmu francuskiego w stosunku do systemu samogłoskowego funkcjonującego w języku polskim, naturalnym jest fakt występowania u osób uczących się języka francuskiego różnego rodzaju trudności w zakresie percepcji głosek i ich artykulacji. Powstają one pod wpływem oddziaływania nabytych i utrwalonych nawyków fonicznych w języku ojczystym.

Do najczęściej powtarzających się błędów należą, między innymi⁵:

- błędna percepcja i artykulacja dźwięków, które nie występują w polskim systemie fonetycznym, na przykład: [ɣ], [ø], [ã].
- deformacja dźwięków zbliżonych do tych, które występują w mowie ojczystej, na przykład: otwieranie samogłosek ścieśnionych, zbyt słaba labializacja, asynchroniczne wymawianie nosówek itp.

1.2. Podsystem konsonantyczny

Porównując spółgłoski występujące w języku francuskim i w języku polskim, łatwo zauważymy, że oba systemy posiadają wspólne elementy konsonantyczne. Pod względem ilościowym obserwujemy przewagę na rzecz języka polskiego. Język francuski posiada 17 elementów konsonantycznych, które mają swoje ekwiwalenty w języku polskim.

⁵ Szerzej na temat błędów wymowy popełnianych przez uczących się języka francuskiego piszemy w rozdz. 3.

Spółgłoska	Język polski	Język francuski
[p]	<i>pot</i>	<i>pot</i>
[b]	<i>bat</i>	<i>bat</i>
[t]	<i>test</i>	<i>test</i>
[d]	<i>dadaisme</i>	<i>dadaizm</i>
[k]	<i>kok</i>	<i>coq</i>
[g]	<i>gafa</i>	<i>gaffe</i>
[f]	<i>fanfara</i>	<i>fanfare</i>
[v]	<i>valet</i>	<i>valet</i>
[s]	<i>sos</i>	<i>sauce</i>
[z]	<i>zebra</i>	<i>zèbre</i>
[ʃ]	<i>szef</i>	<i>chef</i>
[ʒ]	<i>żur</i>	<i>jour</i>
[l]	<i>lis</i>	<i>lisse</i>
[ʀ]	<i>rura</i>	<i>rural</i>
[m]	<i>mama</i>	<i>maman</i>
[n]	<i>nos</i>	<i>noce</i>
[ɲ]	<i>wiń</i>	<i>vigne</i>

Na ogół, nauka wymowy francuskich spółgłosek nie sprawia polskiemu uczniowi większych trudności. Istnieją jednak pewne różnice w artykulacji spółgłosek francuskich uwarunkowane pozycją w sylabie, wyrazie, zdaniu, otoczeniem spółgłoskowym i samogłoskowym, które mogą być przyczyną błędnych realizacji.

Sposób artykulacji spółgłosek pozwala na przyjęcie następującej klasyfikacji⁶:

– Spółgłoski zwarto-wybuchowe: [p], [b], [t], [d], [k], [g]. W trakcie ich wymawiania dochodzi do zwarcia narządów mowy w jamie ustnej i swoistej „eksplozji”, która następuje w wyniku pokonywania bariery zwartych narządów mowy przez strumień powietrza wydostający się na zewnątrz.

– Spółgłoski szczelinowe, tzw. spiranty: [f], [v], [s], [z], [ʃ], [ʒ].

W czasie ich emisji, następuje silne zbliżenie narządów mowy do siebie, utworzenie pomiędzy nimi szczeliny, przez którą „przedziera się” strumień powietrza.

– Spółgłoski płynne: [l], [ʀ], [m], [n], [ɲ].

⁶ Bardziej szczegółową klasyfikację spółgłosek francuskich czytelnik może znaleźć na przykład w podręczniku gramatyki francuskiej A. Kacprzak i J. Sypnickiego (2000).

W odróżnieniu od wymienionych wyżej grup spółgłoskowych, konsonanty płynne są zawsze dźwięczne, podobnie jak samogłoski, co wynika z „na wpółotwartych” narządów mowy podczas ich artykulacji i z faktu, że przepływające przez krtań powietrze wprawia w drganie zsunięte wiązadła głosowe. W przypadku artykulacji spółgłosek płynnych, w pewnym miejscu następuje „zwarcie” narządów, które jednak nie hamuje przepływu powietrza z płuc dzięki „rozwarciu” w innym punkcie. Przy wymawianiu spółgłosek płynnych, to rozwarcie przez które wydobywa się powietrze jest dość szerokie i dlatego spółgłoski [l], [ʀ], [m], [n], [ɲ] bywają także nazywane spółgłoskami półotwartymi.

W przeciwieństwie do dźwięcznych spółgłosek półotwartych, spółgłoski zwarte i szczelinowe mogą być bezdźwięczne lub dźwięczne, co zależy od stopnia zsunięcia strun głosowych. W przypadku ich rozsunęcia, artykulacja elementów konsonanacyjnych jest bezdźwięczna: [p], [t], [k], [f], [s], [ʃ], a przy zsuniętych wiązadłach mamy do czynienia z dźwięczną wymową spółgłosek: [b], [d], [g], [v], [z], [ʒ].

W języku francuskim, spółgłoski zachowują swoją dźwięczność w wygłosie, podczas gdy w języku polskim ją tracą. Dźwięczność lub jej brak stanowi cechę dystynktywną pozwalającą na rozróżnianie znaczenia jednostek leksykalnych czy ich rodzaju gramatycznego.

<i>baisse</i> : <i>baise</i>	[bɛs] : [bɛ:z]
<i>cache</i> : <i>cage</i>	[kaʃ] : [ka:ʒ]
<i>doc</i> : <i>dogue</i>	[dɔk] : [dɔg]
<i>douce</i> : <i>douze</i>	[dus] : [du:z]
<i>os</i> : <i>ose</i>	[ɔs] : [o:z]
<i>naïf</i> : <i>naïve</i>	[naif] : [nai:v]

Zagadnienie dźwięczności jest także problematyczne w przypadku bezdźwięcznego *s* znajdującego się w otoczeniu wokalicznym. Zgodnie z obowiązującą normą, spółgłoska *ta*, w pozycji pomiędzy dwiema samogłoskami powinna być artykułowana w sposób dźwięczny.

<i>bisou</i>	[bizu]
<i>fusée</i>	[fyze]
<i>Jésus</i>	[ʒɛzy]
<i>poison</i>	[pwaʒɔ̃]
<i>présent</i>	[prezɑ̃]

We współczesnej francuszczyźnie mówionej dochodzi często do powstawania tzw. „zbitek” słownych co powoduje modyfikacje w warstwie fonicznej. Na przykład, dźwięczne [ʒ] w zaimku osobowym *je* jest wymawiane bezdźwięcznie jak [s] w połączeniu z formą osobową czasowników *être*, *savoir*.

je suis > *chuis* [ʃui]

je ne sais pas > *chais pas* [ʃεpa]

Warto pamiętać, że podobnie jak w przypadku artykulacji francuskich samogłosek, podczas wymowy francuskich spółgłosek mięśnie aparatu mowy muszą być bardziej napięte. Tym samym siła z jaką wymawiany spółgłoski we francuskich wyrazach jest nieco większa niż podczas artykulacji tych samych konsonantów w języku polskim. Zarówno w języku polskim, jak i w języku francuskim, w przeciwieństwie do samogłosek, spółgłoski nigdy nie występują samodzielnie. Towarzyszy im zawsze element wokaliczny tworząc z głoską konsonantyczną sylabę. Nawet wymieniając nazwy liter alfabetu łacińskiego, którego używamy w obu językach, robimy to dodając zawsze samogłoskę przed lub po spółgłosce.

Na zakończenie rozdziału poświęconego spółgłoskom prezentujemy zatem tabelaryczne zestawienie ich nazw we francuskim alfabecie.

B, b	[be]
C, c	[se]
D, d	[de]
F, f	[ɛf]
G, g	[ʒe]
H, h	[aʃ]
J, j	[ʒi]
K, k	[ka]
L, l	[ɛl]
M, m	[ɛm]
N, n	[ɛn]
P, p	[pe]
Q, q	[ky]
R, r	[ɛR]
S, s	[ɛs]
T, t	[te]
V, v	[ve]
W, w	[dubløve]
X, x	[iks]
Z, z	[zɛd]